

Domsagohistorik

Mariestads tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren

Ylva Blank

Henrik Borg

Elsa Trolle-Önnerfors

Johanna Roos

Göta Hovrätt – F.d. Skaraborgs län – Mariestads tingsrätt

Anledningen till att så många platser i Västergötland blev rätts tingsstäder omkring 1640 var att (den tämligen nyinrättade) Göta hovrätt i slutet av 1630-talet utfärdade ett cirkulärbrev (20/6 1638), som uppmanade landshövdingarna att snarast se till att tingslagen inrättade fasta tingsplatser samt att tingsstugor uppfördes. I början av 1600-talet fanns inte ett enda fast tingsställe i hela Västergötland. I de östra delarna av Göta hovrätts jurisdiktion hade det länge funnits fasta tingsplatser, till exempel i Småland.¹

Från 1680 fram till mitten av 1800-talet bestod Vadsbo härad av fyra tingslag, alla med namn efter respektive tingsställe: Hova, Hasslerör, Valla och Binneberg.² På 1760-talet föreslogs att man skulle minska antalet tingsställen, men ingenting hände i frågan.³ 1863 bröts Valla och Binnebergs tingslag ut och bildade en egen domsaga, Södra Vadsbo härads domsaga.⁴ De två kvarvarande tingslagen fick följaktligen benämningen Norra Vadsbo härads domsaga. En av anledningarna till att man delade domsagan var att man ville lätta på domarens stora arbetsbörda.

Valla tingslag hade i slutet av 1600-talet sin tingsplats i Valla. Valla hade redan 1641 omnämnts som rätts tingsstad. Det fanns inget särskilt tingshus, utan tingen hölls till en början på gästgiveriet. I slutet av 1600-talet (1686) lät krögaren Sven Andersson uppföra en byggnad som under några år användes som tingshus. Även i slutet av 1730-talet omtalas ett tingshus på platsen. Efter några år konstaterades att byggnaden behövde repareras, och man beslutade 1760 att istället uppföra ett helt nytt tingshus i sten i närheten av det före detta gästgiveriet. På 1810-talet, troligen 1816, bygges huset till och fick en ovanvåning i trä.⁵ I slutet av 1880-talet var dock tingshuset i så dåligt skick att det inte kunde användas längre. Det nya tingshuset kom emellertid inte att uppföras i Valla utan i Moholm (se nedan).⁶

Tingsplats för Binneberga tingslag var mellan åren 1671 och 1685 Odensåker. År 1686 flyttades tingsplatsen till Binneberg, som även tidigare under 1600-talet fungerat som tingsställe. Redan 1641 omnämndes platsen som rätts tingsstad. Ett tingshus uppfördes i Binneberga på mitten av 1680-talet. Detta var i bruk fram till 1754 då ett nytt hus uppfördes. I en flygelbyggnad återfanns gästgiveriet, och på andra sidan vägen låg kyrkan. Även tingshuset i Binneberga fick en övervåning i trä någon gång vid 1800-talets mitt.⁷

1891 slogs Valla och Binneberga tingslag samman till Vadsbo södra tingslag med tingsställe i det nya stationssamhället Moholm. Ett nytt gemensamt tingshus uppfördes 1889-1890 inför sammanslagningen, och invigningen ägde rum 1891. Byggnaden låg centralt i Moholm i närheten av järnvägsstationen. Tomten hade skänkts av handelsmannen W. Peterzén.⁸

1 Hallbäck, Sven Axel: *"Kring Kollängens tingshus. En minnesskrift"*, Lidköping 1970, s. 14; Wildte, Fridolf: *"Västergötlands tingsställen. II. Tingsställena i Skaraborgs läns västra del"*, s. 48. I: *"Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift"* 1960.

2 Almquist Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954, s. 267. Indelningen i fyra tingslag fanns redan på medeltiden.

3 Wildte, Fridolf: *"Västergötlands tingsställen. III Tingsställena i Skaraborgs läns nordöstra del"*, s. 98. I *"Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift"* 1967.

4 K.Br. den 30/4 1850 och den 11/8 1863 (Almquist s. 267).

5 Astin, Claes: *"Vadsbo härad mellan Vänern och Vättern"*, Skara 1992, s. 62; Wildte s. 101ff. Idag ligger egentligen Valla inom Mariestads tingsrätts domsaga (?).

6 Hainer, P. O.: *"Vadsbo härads domsaga"* s. 171ff. I: *"Mariestad. Minnesskrift utgiven vid firandet av stadens 350-årsjubileum"* (red. R. Lannér), Mariestad 1933.

7 Wildte s. 103ff.

8 Wilhelmsson, Märta: *"Minns du gamla Moholm?"*, Moholm 1990, s. 215f.

Hova blev rätts tingsstad för Hova tingslag 1643. Tingslaget hade sin tingsplats i Hova kyrkby som låg vid en gammal huvudväg i Västergötland. Man vet ej när det första tingshuset uppfördes. Troligen hölls tingen i gästgiveriets lokaler. Det finns uppgifter som pekar på att det fanns ett särskilt tingshus på 1730- och 1740-talen. Ytterligare ett nytt tingshus uppfördes på mitten av 1800-talet. Invigningen ägde rum 1859, men huset brann ned några veckor senare liksom stora delar av byn. Tingen hölls sedan i byns skola under en tid till dess att ett nytt tingshus stod klart 1870. Huset låg strax utanför samhället vid en huvudväg.⁹

Hasslerörs tingslag höll på 1600-talet ting i Rör i Hassle socken. Platsen bytte senare namn till Hasslerör. På 1680-talet flyttades tingsstället till Käckestad. År 1724 blev Hasslerör återigen tingsställe, och ett nytt tingshus uppfördes på Nordgården vid gästgiveriet. Detta hus var i bruk fram till 1884 då ännu ett nytt tingshus, denna gång i tegel, invigdes. Byggnaden låg strax söder om det gamla tingshuset.¹⁰

Även Hova och Hasslerörs tingslag blev ett gemensamt tingslag. Initiativtagaren till sammanslagningen var den dåvarande justitieombudsmannen Viktor Petré, som menade att ”det för vinnande av snabbhet i lagskipningen framstå såsom ett principiellt berättigat önskemål att varje domsaga omfattade blott ett tingslag”.¹¹ Dessutom ansåg man att de gamla tingshusen i Hova och Hasslerör var för gamla och otidsenliga. Tingslagen var alltså i behov av nya domstolslokaler, och om man skulle uppföra ett nytt tingshus någonstans så ansågs Mariestad var det självklara valet. Mariestad hade till exempel bra järnvägsförbindelser med domsagans övriga områden. Invånarna i Hasslerörs tingslag var mer positivt inställda till sammanslagningen än de i Hova tingslag. Anledningen var att det senare tingslaget skulle få betydligt längre resväg till tinget än tidigare.¹² Kungl. Maj:t beslutade emellertid, trots vissa protester, att tingslagen skulle slås ihop. Förändringen trädde i kraft 1924. Det nya namnet blev Vadsbo norra tingslag, och den nya tingsplatsen placerades i Mariestad.¹³ I samband med detta uppfördes ett nytt tingshus i Mariestad som ersättning för de äldre husen i Hova och Hasslerör. Tingshuset, som stod klart 1923, låg i de centrala delarna av staden i närheten av både Nya torg och järnvägsstationen.

De två domsagorna slogs ihop igen från och med 1929. Benämningen blev Vadsbo domsaga, och den omfattade Vadsbo norra och södra tingslag.¹⁴ I samband med reformen flyttades Vadsbo södra tingslags kansli från Skövde till Mariestad.¹⁵ Tingslagen slogs samman till ett enda 1948, men båda tingsställena Mariestad och Moholm skulle användas även i fortsättningen.¹⁶

Staden Mariestad låg under rådhusrätt sedan 1583. År 1619 uppfördes en rådstuga på en tomt vid stadens torg där även den tidigare rådstugan legat. Byggnaden var i bruk fram till 1693 då den förstördes i en brand. Rådhuset återuppfördes dock på samma tomt under 1690-talet, men brann ned på nytt i en stadsbrand 1895.¹⁷

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all

9 Wildte s. 98ff.

10 Wildte s. 100f.

11 Hainer s. 172.

12 Hainer s. 172ff.

13 SFS 1923:372.

14 SFS 1928:177.

15 Hainer s. 174.

16 SFS 1947:679.

17 Se bland annat Danielsson, O.: ”Rättskipning och förvaltning”, s. 150-170. I: ”Mariestad. Minnesskrift utgiven vid firandet av stadens 350-årsjubileum” (red. R. Lannér), Mariestad 1933.

teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹⁸ År 1959 upphörde rådhusrätten i Mariestad, och staden förenades med Vadsbo domsaga.¹⁹

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. År 1965 förstärktes rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. Vadsbo domsagas häradsrätt ombildades till Mariestads tingsrätt 1971. Det enda tingsstället samt kanslitet placerades i Mariestad, och tingsstället i Moholm drogs in.²⁰ Tingsrätten är än idag inrymd i tingshuset från 1923.

Ordinarie domare

Lagmän i Mariestads tingsrätt

Olof Svensson	fullm.	1971–1978
Ulf Chöler	fullm. 15.6.1978	1978–1984
Lennart Böhme	fullm. 29.11.1984	1985–1990

Rådmän i Mariestads tingsrätt

Ulf Chöler	1971–1978
------------	-----------

Vadsbo härad

Domsagotillhörighet:	1680–1863	Egen domsaga ²¹
	1. Södra Vadsbo härads domsaga: ²²	
	1864–1928	Egen domsaga ²³
	2. Norra Vadsbo härads domsaga:	
	1864–1928	Egen domsaga ²⁴
	1929–1970	Egen domsaga ²⁵

Tingsplatser:

Hasslerörs tingslag:

1724–1924	Hassle
1924–1970	Mariestad

Vadsbo södra tingslag:

1680–1891	Binneberg
1891–1924	Moholm

18 Vadsbo domsaga från och med 1952 följande område: Binnebergs, Timmersdala, Ullervads, Lugnås, Moholms, Tidans, Mölltorps, Karlsborgs, Tivedens, udenäs, Hasslerörs, Lyrestads, Hova och Annehärads landskommuner samt Töreboda köping (SFS 1951:353).

19 SFS 1959:713.

20 SFS 1970:404. Mariestads tingsrätts domkrets omfattade 1971 Mariestads, Töreboda, Gullspångs och Karlsborgs kommuner samt området för Södra Råda församling. Än idag ingår samma kommuner i domkretsen (SFS 1982:996).

21 Vadsbo härad var uppdelad i fyra tingslag, uppkallade efter resp. tingsställe, Hova, Hasslerör, Valla och Binneberg

22 Från 1864 delades häradet upp i två domsagor

23 Domsagan kom att bestå av Valla och Binnebergs tingslag. De slogs ihop 1891

24 Hova och Hasslerörs tingslag utgjorde domsaga, som slogs ihop 1924.

25 Från 1929 slogs Vadsbo härad ihop till en domsaga

1924–1970 Mariestad

Valla tingslag:

1680²⁶–1891 Valla
 1891–1924 Moholm
 1924–1970 Mariestad

Häradshövdingar**Vadsbo domsaga**

Christoffer Gyllengrip	fullm. 18.12.1680	1680–1695†
Jonas Aurell	fullm. 17.2.1695	1695–1716
Lechard Thorsén	fullm. 8.12.1716	1716–1732†
Anders Wennberg	fullm. 28.2.1732	1732–1737†
Henrik Sylvius	fullm. 12.4.1738	1738–1747
Christoffer Lundstedt	fullm. 8.5.1747	1747–1750†
Carl Trägårdh	fullm. 23.11.1750	1750–1763†
Johan Gustaf Wennberg	fullm. 11.7.1764	1764–1774†
Jonas von Engeström	fullm. 27.10.1774	1774–1781
Johan Richert	fullm. 27.8.1781	1781–1812†
Carl Vilhelm Nordell	fullm. 19.9.1812	1812–1823
Gustaf Birger Richert	fullm. 28.10.1823	1823–1863†
Kristian Filip Mortimer Lang	fullm. 11.8.1863	1863–1897†
Per Ivar Gavelius Cederschiöld	fullm. 11.3.1898	1898–1906†
Oskar Teodor Jansson	fullm. 15.3.1907	1907–1926†
Carl Axel Hilmer Norelius	fullm. 13.7.1926	1926–1944†
Christer Fredrik Gemzell	fullm. 22.6.1944	1944–1965
Olof Svensson	fullm.	1965–1970

Vadsbo södra domsaga (från 1880)

Karl Gustaf Fredrik von Mentzer	fullm. 11.8.1863	1863–1883†
Karl Pontus Lagerberg	fullm. 9.5.1884	1884–1898†
Lave Robert Beck-Friis	fullm. 11.8.1898	1898–1927 ²⁷

Mariestads rådhusrätt: 1583-1959**Borgmästare**

Se TR-matr, Mariestad Minnesskrift.

26 Ting hölls i Valla redan 1641

27 Under 1928 var ämbetet obesatt